

Zelfbeschikkingsrecht

Bonairianen, Statianen en Sabanen

Bonaire, Sint Eustatius en Saba staan aan de vooravond van hun eerste verjaardag als openbare lichamen, maar de rijksvertegenwoordiger signaleert onder de plaatselijke bevolking onvrede over de statuswijziging. Deze onvrede brengt een manco in het integratieproces voor het voetlicht: zoals de zaken er nu voorstaan, voldoet de integratie niet aan de eisen van het internationale dekolonisatierecht.

Op 10 oktober 2010 werd het land ‘Nederlandse Antillen’ ontmanteld. Curaçao en Sint Maarten kregen de status van land binnen het Koninkrijk, vergelijkbaar met de status die Aruba al in 1986 verwierf. Bonaire, Sint Eustatius en Saba (BES-eilanden) werden openbare lichamen in de zin van artikel 134 van de Nederlandse Grondwet en integreerden in het Nederlandse staatsbestel.

De ontmanteling van de Nederlandse Antillen markeert het einde van een situatie die niet ideaal was. In 1815 werden de zes eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen en Aruba in één kolonie verenigd. Als uitvloeisel hiervan werd de status van land binnen het Koninkrijk met de inwerkingtreding van het Statuut in 1954 aan een groep eilanden verleend die geen eenheid vormde of zou gaan vormen.¹ Regelmatig werd beweerd dat ‘de Nederlandse Antillen alleen in Nederland bestonden’.² De eilanden verschillen cultureel sterk van elkaar. Verder vormen animositeit, wantrouwen en gevoelens van ongeschiktheid aan Curaçao een rode draad in de geschiedenis van de Caribische koninkrijksdelen. Dit alles in ogenschouw nemend kwam de uiteindelijke desintegratie van de Nederlandse Antillen niet als een verrassing.

Onvrede over integratie

De BES-eilanden vormen nu bijna een jaar integraal onderdeel van Nederland. Vooralsnog lijkt de bevolking van de eilanden niet onverdeeld enthousiast over de consequenties van deze nieuwe status. De rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba signaleerde dit in

zijn Voorjaarsrapportage 2011: ‘Dat de transitie van de drie eilanden in technisch opzicht tamelijk soepel is verlopen, wil niet zeggen dat de Bonairianen, Statianen en Sabanen de nieuwe staatkundige structuur in het hart hebben gesloten. Veel gehoord zijn klachten over het verlies van eigen identiteit en cultuur, toestroom van Nederlanders uit West-Europa en de vrees steeds minder te zeggen te krijgen over het reilen en zeilen op het eigen eiland. Het algemene gevoel laat zich kenschetsen als: ‘Er is teveel veranderd, in een te kort tijdsbestek.’ Het vertrouwen in de nieuwe toekomst als onderdeel van Nederland is pril en kwetsbaar.’³

Deze gevoelens van onvrede komen geenszins uit de lucht vallen. Al voor de ontmanteling van de Nederlandse Antillen waren er signalen dat burgers en vertegenwoordigers van de BES-eilanden enkele consequenties van de koninkrijkshervormingen niet zonder protest zouden accepteren. Het uitgangspunt van de Aanpassingswet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba was in eerste instantie helder: om het proces soepel te laten verlopen zou de Nederlands-Antilliaanse wetgeving voorlopig blijven gelden. Geleidelijk zou deze door Nederlandse wetgeving worden vervangen, al zou op terreinen waarop de eilanden zich wezenlijk van het Europese deel van Nederland onderscheiden, een uitzondering gemaakt kunnen

- 1 Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, Rijkswet van 28 oktober 1954 (Stb.. 503; PB 121).
- 2 L. de Jong, Implosie van de Nederlandse Antillen, *Justitiële Verkenningen*, jrg. 35, nr. 5, 2009, p. 11.
- 3 Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voorjaarsrapportage 2011*, p. 1.

worden.⁴ Dit komt overeen met de afspraken die Nederland en de BES-eilanden in 2006 maakten.⁵ Toen de overgrote meerderheid van het Nederlandse parlement in april 2010 met een amendement instemde om te verzekeren dat euthanasie, abortus en het homohuwelijk na de integratie ook in de Caribische delen van Nederland mogelijk zouden worden, tekenden de vertegenwoordigers van de BES-eilanden protest aan. Op Sint Eustatius waren deze protesten het meest prominent, de Eilandsraad nam daar unaniem een motie aan tegen de invoering van deze 'antisociale wetten'.⁶ Ingevolge de geamendeerde Aanpassingswet zou de Nederlandse abortuswetgeving voor 10 oktober 2011 op de BES-eilanden van kracht moeten zijn. Een jaar later zullen ook euthanasie en homohuwelijk wettelijk mogelijk worden.⁷ De kritiek hierop is op de BES-eilanden nog niet verstomd. Op Bonaire gaan stemmen op voor een referendum over de invoering van 'gevoelige' wetgeving.⁸ Ook de Statianen benadrukken dat met name het homohuwelijk te vroeg komt.⁹

De huidige situatie staat op gespannen voet met het internationaal dekolonisiatierecht

Internationaal zelfbeschikkingsrecht

Voorstanders van de invoering van de huidige Nederlandse wetgeving over abortus, euthanasie en het homohuwelijk op de BES-eilanden hebben aangevoerd dat dit een onvermijdelijke consequentie is van de feitelijke integratie van de BES-eilanden in het land Nederland. Los van de vraag of dit inderdaad onvermijdelijk is, wordt er een cruciaal aspect van de staatkundige hervorming over het hoofd gezien: de positie die de BES-eilanden momenteel in het Nederlandse staatsbestel innemen vindt onvoldoende basis in een vrije keuze van de plaatselijke bevolking voor integratie. Daarmee staat de huidige

situatie op gespannen voet met het internationaal dekolonisiatierecht.

De verplichting om het zelfbeschikkingsrecht in acht te nemen vloeit voort uit het internationaal gewoonterecht, mede ingevuld door belangrijke resoluties van de Verenigde Naties, alsmede uit internationale burgerrechtenverdragen. Het recht op zelfbeschikking in de koloniale context heeft zich met name uitgekristalliseerd in de resoluties 1514 (XV), 1541 (XV) en 2625 (XXV) van de Algemene Vergadering van de VN.¹⁰ De eerstgenoemde resolutie geeft als hoofdlijn aan dat overzeese entiteiten zonder zelfbestuur zo snel mogelijk zelfbesturend dienen te worden. De laatste twee resoluties schetsen de wegen waarlangs zelfbestuur verwezenlijkt kan worden. De meest voor de hand liggende optie is onafhankelijkheid, maar ingevolge de resoluties 1541 (XV) en 2625 (XXV) behoren ook vrije associatie en integratie tot de mogelijkheden, mits de bevolking er vrijelijk en bewust voor heeft gekozen. Hetzelfde geldt voor iedere andere politieke status, zo voegt resolutie 2625(XXV) er nog expliciet aan toe.

De mogelijkheid voor een niet-zelfbesturend volk om vrij en vrijwillig een politieke toekomst te kiezen, vormt dus de essentie van het zelfbeschikkingsrecht. Dit blijkt onder andere uit de eerdergenoemde resoluties, alsmede uit het advies van het Internationaal Gerechtshof uit 1975 over de situatie in de Westelijke Sahara.¹¹ Vooralnog geven juridische bronnen echter geen expliciet antwoord op de vraag hoe de wil van een volk moet worden vastgesteld. Hoewel het referendum als passend middel voor de verwezenlijking van het zelfbeschikkingsrecht is erkend, zijn andere methoden niet per definitie uitgesloten. Te allen tijde dienen evenwel de wensen van (de meerderheid van) het niet-zelfbesturend volk in de besluitvorming over de politieke toekomst centraal te staan.¹²

Dekolonisatie en het Koninkrijk

Sinds de inwerkingtreding van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden laat regelmatig de discussie op of er wel recht is gedaan aan het zelfbeschikkingsrecht van de Caribische rijkdelen, of deze internationaalrechtelijk wel als zelfbesturend kunnen worden aangemerkt. De voormalige koloniën in de Caraïben werden in 1954 niet onafhankelijk. Voorzien werd in een koninkrijksverband van drie autonome landen, die elk hun eigen belangen en op voet van gelijkheid gezamenlijke belangen zouden behar-

4 Kamerstukken II 2008/09, 31 959, nr. 3, memorie van toelichting, p. 2-3.

5 Slotverklaring miniconferentie over de toekomstige staatkundige positie van Bonaire, Sint Eustatius en Saba, 10-11 oktober 2006, p. 2.

6 Sint Eustatius verzet zich tegen homohuwelijk, *de Volkskrant*, 21 april 2010.

7 Kamerstukken II 2009/10, 319 59, nr. 23, nr. 24, nr. 25.

8 Referendum komt eraan, *Antilliaans Dagblad*, 29 juni 2011.

9 Minister ontvangt delegatie St. Eustatius, 19 mei 2011.

10 General Assembly Resolution 1514 (XV), 14 december 1960; General Assembly Resolution 1541 (XV), 15 december 1960; General Assembly Resolution 2625 (XXV), 24 oktober 1970.

11 *Western Sahara*, Advies van 16 oktober 1975, ICJ Reports 1975, para. 55.

12 Note to the Secretary-General's Special Representative for Western Sahara regarding the question of a referendum, in *United Nations Juridical Yearbook 2004*, ST/LEG/SER.C/42, p. 372-373.

tigen (Suriname was van 1954 tot 1975 het derde land binnen het Koninkrijk). Deze koninkrijksconstructie is niet te kwalificeren als vrije associatie of integratie, zoals beschreven in de resoluties 1541 (XV) en 2625 (XXV). Vrije associatie impliceert onder andere dat de geassocieerde entiteiten hun eigen grondwet zonder inmenging van buitenaf kunnen vaststellen. Ingevolge artikel 44 van het Statuut dienen de Caribische koninkrijkslanden bepaalde wijzigingen van hun staatsregelingen ter instemming aan de koninkrijksregering voor te leggen, waarin Nederland het overwicht heeft.

Ook van integratie was in 1954 geen sprake. Het Statuut werd destijds door drie autonome landen tot stand gebracht. In koninkrijksaangelegenheden - defensie, nationaliteit, buitenlands beleid - komen de landen in de koninkrijksregering samen. Op andere terreinen verzorgen de landen evenwel hun eigen wetgeving en beleid. Sociale, culturele en economische verschillen worden in het Koninkrijk te groot geacht om van een vorm van integratie te kunnen spreken.¹³ Integratie van drie eilanden in één van de Koninkrijkslanden, zoals gebeurde in 2010, is een novum in de geschiedenis van het Koninkrijk. Het Koninkrijk is een staatsvorm *sui generis*. Ingevolge resolutie 2625 (XXV) levert dit niet noodzakelijkerwijs strijd met het dekolonisatierecht op. Iedere politieke status, mits vrijelijk en bewust gekozen, is immers in principe geoorloofd. Daar wrong de schoen, aangezien het Statuut niet door bindende referenda in Suriname en de Nederlandse Antillen werd voorafgegaan. Suriname werd onafhankelijk in 1975 en daarmee zelfbesturend volgens internationaal recht. Hoewel eventuele ontevredenheid over het Statuut nooit tot heftige protesten van Antilliaanse zijde heeft geleid, is het twijfelachtig of de status van de Nederlandse Antillen ten tijde van de ontmanteling in 2010 aan de eisen van het internationale dekolonisatierecht voldeed.

Zelfbeschikkingsrecht eilanden

Dat het internationale zelfbeschikkingsrecht aan de voormalige koloniën van het Koninkrijk toekwam, namelijk de Nederlandse Antillen en - tot 1975 Suriname - is boven iedere twijfel verheven. De eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen (en Aruba) erkennen sinds 1973 elkaars zelfbeschikkingsrecht. Nederland doet dit sinds 1981, ondanks aanvankelijke onwil. Deze erkenning sprak vanuit het dekolonisatierecht niet vanzelf en roept vragen op over de

P. Kailola

Pasangrahan - gemeentehuis van Bonaire

status van het zelfbeschikkingsrecht van de eilanden onder internationaal recht.

Het non-disruptiebeginsel bepaalt dat de grenzen van de (voormalige) kolonie maatgevend zijn voor de vraag wie het zelfbeschikkingsrecht mag uitoefenen.¹⁴ Daarmee kwam het zelfbeschikkingsrecht oorspronkelijk aan de Nederlandse Antillen toe, inclusief Aruba. Het non-disruptiebeginsel is echter geen absoluut gegeven, zoals blijkt uit de internationale praktijk. De VN heeft regelmatig (stilzwijgend) geaccepteerd dat entiteiten zich van kleinere, niet-zelfbesturende eilandgebieden afscheidden.¹⁵

De erkenning van het zelfbeschikkingsrecht van de bevolking van elk der eilanden was ingevolge het non-disruptiebeginsel geenszins verplicht, maar heeft wel internationaalrechtelijke consequenties. Nederland noch de eilanden kunnen zich sindsdien op het non-disruptiebeginsel beroepen of het bestaan van zelfbeschikkingsrecht van een der eilanden ontkennen. Dit zou strijdig zijn met het internationaalrechtelijke beginsel van goede trouw.

De uiteindelijke ontmanteling werd door het referendum op Sint Maarten in 2000 ingeluid

Met de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht in de jaren '70 en '80 was in feite het startschot gegeven voor de desintegratie van de Nederlandse Antillen. Aruba verliet in 1986 het Nederlands-Antilliaanse staatsverband en werd een apart land

- 13 S. Hillebrink, *The Right to Self-determination and Post-Colonial Governance: the Case of the Netherlands Antilles and Aruba*, Den Haag: T.M.C. Asser Press 2008, p. 211-213.
- 14 Resoluties 1514 (XV) en 2625 (XXV). A. Cassese, *Self-determination of peoples: A legal reappraisal*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p. 72-73.
- 15 P.J.G. Kapteyn, *De Nederlandse Antillen en de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht, Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, nieuwe reeks*, Vol. 45, No. 6, 1982, p. 15.

binnen het Koninkrijk. De overblijvende eilanden zouden echter geen eenheid gaan vormen. De eerder genoemde verschillen tussen de eilanden en daaruit voortvloeiende conflicten bleken te groot om het Nederlands-Antilliaanse staatsverband in leven te houden.

De uiteindelijke ontmanteling werd door het referendum op Sint Maarten in 2000 ingeluid, waarbij bijna zeventig procent van de stembusgangers voor een status als koninkrijksland stemde. Op de andere eilanden, Sint Eustatius uitgezonderd, stemde een meerderheid van de stembusgangers eveneens voor een toekomst buiten het Nederlands-Antilliaanse staatsverband. In 2010 was de ontmanteling een feit en kreeg ieder eiland een eigen status. Ingevolge het zelfbeschikkingsrecht zou de status van elk der eilanden op een vrije en vrijwillige keuze van de bevolking gebaseerd moeten zijn. Het ontmantelingsproces in ogenschouw nemende, geldt dit niet voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

De referenda BES-eilanden

In 2004 en 2005 werden op de BES-eilanden over de staatkundige toekomst referenda gehouden. Op Bonaire en Saba sprak de meerderheid van de stembusgangers zich uit voor directe (constitutionele) banden met Nederland. Op Sint Eustatius opteerde een meerderheid van de stembusgangers voor wat lokale politici bestempelden als de veiligste optie: deel blijven uitmaken van een Nederlands-Antilliaans staatsverband nieuwe stijl.¹⁶

De referenda kunnen niet worden beschouwd als een uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht waarop de nieuwe status van de eilanden gebaseerd kan worden. Dit gaat onmiskenbaar op voor Sint Eustatius, waar een duidelijke minderheid zich voor hechtere banden met Nederland uitsprak. Hetzelfde geldt voor Saba en Bonaire, waar de meerderheid van de stembusgangers wel voor een directe (constitutionele) band met Nederland koos. Ingevolge resolutie 1541 (XV) dient integratie het resultaat te zijn van een vrije keuze van een volk dat volledig op de hoogte is van de gevolgen van de gekozen statuswijziging.

In 2004 was nog volstrekt onduidelijk wat een 'directe (constitutionele) band' zou gaan inhouden. De geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden biedt geen voorbeelden van een dergelijke status. Naar de gevolgen van hun keuze konden de Sabanen en Bonairianen in 2004 dus slechts gissen. De voorlichting die de Raad van State in 2006 over de hervorming van de staatkundige verhoudingen gaf, bood geen duidelijkheid. De Raad stelde voor de BES-eilanden voorlopig de status van openbaar lichaam (artikel 134 Grondwet) toe te kennen, wat neerkomt op integratie in het Nederlandse staatsbestel. Vervolgens werd een dergelijke band gekwalificeerd als vrije associatie.¹⁷ Dit is opmerkelijk, gezien de eis dat geassocieerde entiteiten onder andere zonder inmenging van buitenaf hun eigen grondwet moeten kunnen bepalen. Het is evident dat een openbaar lichaam van Nederland deze bevoegdheid niet zal krijgen.

De commotie die op de BES-eilanden ontstond, toen het Nederlandse parlement eerder gemaakte afspraken dusdanig amendeerde dat ook wetgeving over abortus, euthanasie en homohuwelijk versneld zal worden ingevoerd, toont aan dat de bevolking van de BES-eilanden zich pas aan de vooravond van de ontmanteling volledig realiseerde wat de nieuwe status zou gaan inhouden. Dit was dan ook het uitgelezen moment geweest om de integratie aan referenda te onderwerpen. Dat gebeurde niet en daardoor ontbeerde de nieuwe status van de BES-eilanden ten tijde van de ontmanteling van de Nederlandse Antillen internationale legitimiteit.

Bonaire en het mislukte referendum

Op Bonaire werd een referendum verschillende keren uitgesteld. Ruim twee maanden na de ontmanteling, op 17 december 2010, kregen de Bonairianen de vraag voorgelegd of zij het ermee eens waren dat hun eiland een openbaar lichaam is geworden in de zin van artikel 134 van de Nederlandse Grondwet. Het referendum werd grotendeels door meningsverschillen tussen Bonairiaanse politici overschaduwd.¹⁸ Uiteindelijk stemde bijna 88 procent van de stembusgangers tegen de nieuwe status. De uitkomst werd echter ongeldig verklaard, aangezien slechts 34 procent van de stemgerechtigden een stem had uitgebracht (30,08% van het Bonairiaanse electoraat stemde tegen integratie, 4,08% voor, 65,82% bracht geen stem uit).¹⁹

Het referendum op Bonaire toonde aan dat minstens

16 Kamerstukken II, 2008/09, 31 954, nr. 3, p. 3.

17 Voorlichting overeenkomstig artikel 18, tweede lid, van de Wet op de Raad van State inzake de hervorming van de staatkundige verhoudingen van de Antilliaanse eilanden binnen het Koninkrijk. Kamerstukken II 2006/07, 30 800, IV, nr. 3, bijlage.

18 Voortbestaan coalitie in gevaar door referendum, *Radio Nederland Wereldomroep*, 16 december 2010.

19 Kamerstukken II 2010/11, 31 568, nr. 83.

30 procent van de Bonairianen zich niet kon vinden in de nieuwe status van het eiland. Dit is, vanuit internationaalrechtelijk perspectief, geen probleem als blijkt dat de overige zeventig procent de integratie wel goedkeurt. Het is echter hoogst onzeker of dit het geval is. De suggestie van minister Donner van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties dat de thuisblijvers beschouwd kunnen worden als voorstanders van integratie, dient daarom verworpen te worden.²⁰ Een keuze voor integratie kan verstrekkende gevolgen hebben. Prudentie is geboden en daarom schrijft internationaal recht voor dat integratie het resultaat dient te zijn van een vrije keuze, waarbij het volk volledig op de hoogte is van de gevolgen van integratie. Het adagium 'wie zwijgt stemt toe' is hier dan ook niet op zijn plaats.

Een mandaat van het volk?

Een referendum is erkend als passend middel voor de verwezenlijking van het zelfbeschikkingsrecht. Zoals eerder aangegeven zijn andere methoden echter niet per definitie uitgesloten. Er is dan ook betoogd dat de bewoners van de BES-eilanden hun gekozen vertegenwoordigers een mandaat hebben gegeven om onderhandelingen over een nieuwe status te voeren en dat de uitkomst de wil van het volk reflecteert. Het is duidelijk dat de Statianen dit mandaat in ieder geval niet hebben gegeven. Voor Bonaire en Saba valt moeilijk in te zien hoe een keuze voor 'directe (constitutionele) banden' de volksvertegenwoordiging een mandaat biedt om tot integratie te komen. In 2004 was onduidelijk wat deze keuze voor consequenties zou hebben.

Het onderhandelingsproces leidde tot integratie, maar had evenzogoed in een meer autonome status voor de BES-eilanden kunnen uitmonden. Integratie heeft verregaande consequenties en daarom had het onderhandelingsresultaat aan de bevolking voorgelegd moeten worden. Een voorbeeld hiervan is de statuswijziging van Curaçao. Onderhandelingen hadden geleid tot een status die minder autonoom was dan een groot deel van de Curaçaoënaars had verwacht. Het onderhandelingsresultaat werd in een referendum aan de bevolking voorgelegd, waarbij een krappe meerderheid van de stembusgangers voor staatkundige hervormingen stemde. Hiermee werd recht gedaan aan het zelfbeschikkingsrecht van de Curaçaoënaars.

Zoals de zaken er nu voorstaan is de integratie van de BES-eilanden in strijd met het zelfbeschikkings-

recht van de Bonairianen, Statianen en Sabanen. Dit is een internationaalrechtelijk deficit dat weggenomen dient te worden. De evaluatieperiode die binnen nu en 10 oktober 2015 zal plaatsvinden en waarin een definitieve status voor de eilanden gekozen zal worden, biedt hiertoe een uitgelezen kans. Nederland zal, in samenspraak met de plaatselijke vertegenwoordigers, moeten investeren in een eerlijke, zorgvuldige en langdurige voorlichtingscampagne, zodat Bonairianen, Sabanen en Statianen in referenda tot weloverwogen keuzes kunnen komen. De referenda zullen tijdig moeten plaatsvinden, in ieder geval vóór definitieve beslissingen over de status van de eilanden worden genomen.

Het is noodzakelijk dat Bonairianen, Statianen en Sabanen alsnog geconsulteerd worden

Rol van zelfbeschikkingsrecht

Nederland dient zich echter te realiseren dat het zelfbeschikkingsrecht een rol zal blijven spelen in de relatie met de BES-eilanden, ook wanneer uiteindelijk een structuur wordt gevonden waarin de plaatselijke bevolking zich kan vinden. Dit geldt voor het externe aspect van het zelfbeschikkingsrecht, dat de Bonairianen, Statianen en Sabanen in staat stelt de internationale status van hun eilanden te bepalen. Nederland heeft bij monde van voormalig staatssecretaris Bijleveld van Koninkrijksrelaties immers duidelijk gemaakt, dat de BES-eilanden ook na integratie het recht hebben een toekomst buiten het Koninkrijk te kiezen of zich aan te sluiten bij een van de andere landen in het Koninkrijk.²¹

Het zelfbeschikkingsrecht kent echter ook een intern aspect, dat betrekking heeft op de positie van de eilanden binnen het Nederlandse staatsbestel. Dit betekent niet alleen dat de Bonairianen, Statianen en Sabanen het recht hebben vertegenwoordigd te zijn in en deel te nemen aan de Nederlandse democratische besluitvormingsprocessen, maar ook dat zij hun eigen identiteit mogen waarborgen.²²

Volgens de huidige plannen zal in beginsel op ter-

20 Handelingen II 2010/11, nr. 47, item 2, p. 18.

21 Handelingen I 2009/10, nr. 28, p. 1171.

22 D. Raič, *Statehood and the Law of Self-Determination*, Den Haag: Kluwer, 2002, p. 227-228, 278-284.

mijn alle Nederlandse wetgeving op de BES-eilanden worden ingevoerd. Uitzonderingen hierop zullen worden gemaakt als de onderscheidende karakteristieken van de BES-eilanden dit noodzakelijk maken. Vooral nog lijken vooral sociaaleconomische verschillen tussen het Caribische en Europese deel van Nederland een rol te spelen bij de afweging welke wetgeving op de eilanden wordt ingevoerd. Met het oog op het zelfbeschikkingsrecht zouden echter ook culturele verschillen in overweging moeten worden genomen. Een zekere terughoudendheid bij de invoering van wetgeving die zeer gevoelig ligt op de eilanden, bijvoorbeeld over abortus, euthanasie en het homohuwelijk, zou dan ook op zijn plaats zijn.

- 23 Brief Bonairiaanse ex-politicus Jopie Abraham aan minister Donner van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 22 juni 2011.
 24 Explosieve situatie Bonaire door implementatie Nederlandse wetten, *Amigoe*, 5 augustus 2011.
 25 De toekomst van het Koninkrijk, notitie 15 juli 2011.

Besluit

Integratie dient gefundeerd te zijn op de vrije en wel-doordachte keuze van een volk, zo schrijft het internationale dekolonisatierecht voor. In het geval van integratie van de BES-eilanden ontbreekt deze fundering. Het is daarom noodzakelijk dat Bonairianen, Statianen en Sabanen alsnog geconsulteerd worden. Dit is niet alleen een plicht die uit het internationale recht voortvloeit, het is ook een noodzakelijke voorwaarde voor werkbare verhoudingen op lange termijn tussen Nederland en de BES-eilanden. Krachttermen als 'anexatie' worden al door vertegenwoordigers van de eilanden gebezigd.²³ Ook is er kritiek op het tempo waarmee Nederlandse wetgeving wordt ingevoerd.²⁴ Onder dergelijke omstandigheden is de wens van de Nederlandse regering om de Caribische delen van Nederland 'tot een succes te maken', zoals aangegeven in de kabinetsvisie op het Koninkrijk van 15 juli 2011, moeilijk te verwezenlijken.²⁵ ■

Amsterdam in de Gouden Eeuw

Een bijzonder geschiedenisboek: een stadswandeling door het zeventiende-eeuwse Amsterdam. Maarten Hell & Emma Los schreven *Amsterdam voor vijf duiten per dag* (Atheneum Polak & Van Genneep, 2011). De tocht begint bij het etablissement Hannes Boom aan de IJ-zijde van het Oosterdok, waar reizigers met beurtschepen, trek-schuiten en kleine lichters aankwamen. De plaats staat aangegeven op een kaart uit ongeveer 1690 van Daniel de la Feuille. De toeristen kwamen meestal over water, dat was comfortabel, goedkoop en ook wel zo veilig, want struikrovers en bandieten belaagden de argeloze reiziger. Trouwens bij regen veranderden de onverharde wegen rond Amsterdam in modderpoelen. De reizigers kwamen bij het Damrak de stad binnen, waar in het havengebied rond het IJ duizenden schepen lagen aangemeerd en allerlei waren uit de hele wereld lagen uitgestald. En het was er druk. Mensen zochten werk, dreven handel, schippersknechten waren druk, matrozen zochten verpozing en er liep allerlei gespuis rond. Amsterdam in de Gouden Eeuw was een rijke bezienswaardigheid en een levendige stad. Veel

bezoekers kwamen ook aan de westkant de stad binnen, door de prestigieuze Haarlemmerpoort, waar de trekschuiten met hoge gasten bij her-

berg Het Wapen van Amsterdam aanlegden. De voorname entree was ontworpen door stads-architect Hendrick de Keyser.

